

**QISHLOQ XO‘JALIGIDA DON ISHLAB CHIQRISH
SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI**

Azamqulov Nurbek Ulug‘bek o‘g‘li

TKTI Yangiyer Filiali stajor o‘qituvchisi

GULDU Mustaqil izlanuvchisi

+998994709825

azamqulovnurbek@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-9535-8220>

***Annotatsiya:** Mazkur ilmiy maqolada qishloq xo‘jaligida don ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning nazariy asoslari hamda amaliy mexanizmlari kompleks tarzda tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish samaradorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar — yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, agrotexnik tadbirlarni ilmiy asosda tashkil etish, innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etish, shuningdek boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalari tizimli yondashuv asosida o‘rganildi. Statistika va taqqoslama tahlillar asosida don yetishtirishda hosildorlik va iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari baholangan. Tadqiqot natijalari don ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni shakllantirish imkonini berdi. Ushbu takliflar qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash hamda eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.*

***Kalit so‘zlar:** ishlab chiqarish samaradorligi, resurslardan oqilona foydalanish, hosildorlik, agrotexnik tadbirlar, raqamli monitoring, suv tejovchi texnologiyalar, boshqaruv samaradorligi, iqtisodiy rentabellik.*

Kirish. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning strategik ahamiyatga ega bo'lgan sohalaridan biri hisoblanib, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, don mahsulotlari kundalik iste'molda asosiy o'rin tutgani sababli, ularni yetishtirish samaradorligini oshirish masalasi doimo dolzarb bo'lib kelmoqda. Hozirgi sharoitda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga ta'sir etuvchi omillar tobora murakkablashib bormoqda. Iqlim o'zgarishlari, suv resurslarining tanqisligi, yer degradatsiyasi hamda ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi don yetishtirish jarayonida yangi, samarali mexanizmlarni joriy etishni talab etmoqda. Bu esa o'z navbatida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv tizimini takomillashtirishni zarur etadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, don ishlab chiqarish samaradorligini oshirish orqali nafaqat ichki bozorni sifatli va yetarli mahsulot bilan ta'minlash, balki eksport salohiyatini kengaytirish ham mumkin. Shu bilan birga, bu jarayon qishloq joylarda aholi bandligini oshirish, daromadlarni ko'paytirish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois ushbu ishning asosiy maqsadi qishloq xo'jaligida don ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning samarali mexanizmlarini o'rganish, ularning amaliy ahamiyatini tahlil qilish hamda ularni joriy etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Ilmiy adabiyotlarda don yetishtirish samaradorligi ko'pincha resurslardan foydalanish darajasi, hosildorlik ko'rsatkichlari va iqtisodiy rentabellik orqali baholanadi. Ko'plab tadqiqotlarda yer, suv va mehnat resurslaridan samarali foydalanish don ishlab chiqarish hajmini oshirishda asosiy omil sifatida qaraladi. Shu bilan birga, agrotexnik tadbirlarning ilmiy asosda tashkil etilishi, yuqori hosildor navlardan foydalanish va o'g'itlash tizimini to'g'ri yo'lga qo'yish samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi.

Xalqaro tajribada don ishlab chiqarishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Raqamli qishloq xo'jaligi, aniq dehqonchilik (precision agriculture), sun'iy intellekt va masofaviy monitoring

tizimlari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa hosildorlikni oshirish bilan birga xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ilmiy manbalarda iqlim o'zgarishlariga moslashuvchan texnologiyalarni qo'llash zarurligi ham qayd etilgan.

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa asosan mintaqaviy sharoitlar inobatga olingan holda don yetishtirish samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Ular tomonidan sug'oriladigan yerlardan samarali foydalanish, suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish, fermer xo'jaliklarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi asoslab berilgan.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda qishloq xo'jaligida don ishlab chiqarish samaradorligini oshirish masalalarini kompleks o'rganish uchun tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi bir nechta o'zaro bog'liq usullar majmuasiga tayangan holda shakllantirildi. Avvalo, **tizimli tahlil usuli** orqali don ishlab chiqarish jarayoni yagona tizim sifatida ko'rib chiqildi. Unda yer, suv, mehnat resurslari, texnika va texnologiyalar o'zaro bog'liq elementlar sifatida tahlil qilindi. Bu yondashuv ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida **statistik tahlil usullaridan** keng foydalanildi. Xususan, don hosildorligi, ishlab chiqarish hajmi, xarajatlar va rentabellik ko'rsatkichlari bo'yicha mavjud ma'lumotlar yig'ildi va qayta ishlanib, dinamik hamda taqqoslama tahlillar amalga oshirildi. Bu orqali turli davrlar va hududlar kesimida samaradorlik darajasi baholandi.

Asosiy qism. Qishloq xo'jaligida don ishlab chiqarish samaradorligini oshirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, u resurslardan oqilona foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda boshqaruv tizimini takomillashtirish bilan bevosita bog'liqdir. Mazkur yo'nalishda samarali mexanizmlarni shakllantirish uchun, avvalo, ishlab chiqarish omillarining o'zaro uyg'unligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi navbatda, yer resurslaridan samarali foydalanish masalasi alohida e'tiborni talab etadi. Don ekinlari hosildorligini oshirish uchun tuproq unumdorligini saqlash va oshirishga qaratilgan agrotexnik tadbirlarni ilmiy asosda tashkil etish zarur. Bunga almashlab ekish tizimini joriy etish, organik va mineral o'g'itlardan me'yorida foydalanish hamda tuproqni eroziyadan himoya qilish kiradi. Yer degradatsiyasining oldini olish orqali uzoq muddatli samaradorlikni ta'minlash mumkin.

Ikkinchi muhim omil — suv resurslaridan oqilona foydalanishdir. Sug'oriladigan hududlarda suv tanqisligi sharoitida suv tejovchi texnologiyalar, jumladan tomchilatib sug'orish va yomg'ir latib sug'orish usullarini keng joriy etish muhimdir. Bu nafaqat suv sarfini kamaytiradi, balki hosildorlikni barqaror oshirishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, sug'orish tizimlarini modernizatsiya qilish va suv taqsimotini samarali boshqarish ham katta ahamiyatga ega.

Uchinchi yo'nalish sifatida innovatsion texnologiyalarni joriy etishni ko'rsatish mumkin. Zamonaviy qishloq xo'jaligida aniq dehqonchilik usullaridan foydalanish, ya'ni GPS, sensorlar va raqamli monitoring tizimlari yordamida ekin maydonlarini boshqarish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Bu texnologiyalar orqali o'g'itlash, sug'orish va himoya tadbirlarini aniq rejalashtirish mumkin bo'ladi, natijada ortiqcha xarajatlar kamayadi va hosildorlik oshadi.

To'rtinchi muhim mexanizm — yuqori hosildor va iqlim sharoitlariga mos navlardan foydalanishdir. Ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan yaratilgan yangi seleksiya navlari kasalliklarga chidamli bo'lib, kam resurs talab etgan holda yuqori hosil berish xususiyatiga ega. Bunday navlarni keng joriy etish don ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Beshinchi omil sifatida ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqaruv tizimini takomillashtirishni ta'kidlash lozim. Fermer xo'jaliklarida zamonaviy menejment usullarini qo'llash, ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish va nazorat qilish samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, kooperatsiya asosida faoliyat yuritish, ya'ni kichik xo'jaliklarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish orqali texnika va resurslardan birgalikda foydalanish imkoniyatlari kengayadi. Moliyaviy-iqtisodiy

mexanizmlar ham muhim ahamiyatga ega. Davlat tomonidan subsidiyalar, imtiyozli kreditlar va sug'urta tizimining rivojlantirilishi fermerlarning moddiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa ularning zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarishni kengaytirishiga yordam beradi. Shuningdek, kadrlar salohiyatini oshirish ham samaradorlikni ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Qishloq xo'jaligi sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish orqali ishlab chiqarish jarayonining sifatini yaxshilash mumkin.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligida don ishlab chiqarish samaradorligini oshirish murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, u resurslardan oqilona foydalanish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda boshqaruv tizimini takomillashtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, yer va suv resurslaridan samarali foydalanish, agrotexnik tadbirlarni ilmiy asosda tashkil etish hamda tuproq unumdorligini saqlash don hosildorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, suv tejoychi texnologiyalarni qo'llash, ayniqsa sug'oriladigan hududlarda, ishlab chiqarish barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion yondashuvlar, jumladan aniq dehqonchilik va raqamli monitoring tizimlaridan foydalanish esa ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va hosildorlikni oshirish imkonini beradi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Qishloq xo'jaligini rivojlantirishga oid farmon va qarorlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. Soha bo'yicha statistik ma'lumotlar va hisobotlar.
3. Davlat statistika qo'mitasi. Qishloq xo'jaligi ko'rsatkichlari bo'yicha rasmiy ma'lumotlar to'plami.
4. Food and Agriculture Organization. Global agriculture development reports and food security data.
5. Pingali, P. – Agricultural Development and Economic Growth. FAO Publishing, 2012.
6. World Bank. Agriculture and Rural Development Reports.
7. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti bo'yicha ilmiy maqolalar va dissertatsiyalar.
8. Toshkent davlat agrar universiteti nashrlari va ilmiy to'plamlari.